

Тележкіна О. Діалог поетичних творів Степана Сапеляка і текстів релігійного змісту: лінгвостилістичне потрактування // Науковий вісник Чернівецького університету. Чернівці: ЧНУ, 2016. Вип. 772: Романо-слов'янський дискурс. С. 106 – 109.

Олеся Тележкіна

УДК 811.161.2

**ДІАЛОГ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ СТЕПАНА САПЕЛЯКА І ТЕКСТІВ
РЕЛІГІЙНОГО ЗМІСТУ: ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНЕ ПОТРАКТУВАННЯ**

У пропонованій статті на матеріалі поетичної збірки С. Сапеляка «Кричі часу» схарактеризовані особливості функціонування сакральних інтертекстів у поетичному мовосвіті митця. Органічним й активно вживаним елементом досліджуваних віршових творів є інтертекстові елементи релігійного змісту, які актуалізуються за допомогою таких прийомів, як цитування, текстова аплікація, текстова алюзія, парафраз, творче наслідування, що омовлюються за допомогою цитат, описових конструкцій, авторських текстових повідомлень. Міжтекстова взаємодія аналізованих поетичних творів і текстів релігійного характеру відбувається завдяки їхньому взаємозумовленому зв'язку й виражається на рівні власне інтертекстуальності, паратекстуальності, метатекстуальності.

Ключові слова: інтертекст, власне інтертекстуальність, паратекстуальність, метатекстуальність, цитування, текстова аплікація, текстова алюзія, парафраз, творче наслідування.

Олеся Тележкіна

**Диалог поэтических произведений Степана Сапеляка и текстов
религиозного содержания: лингвостилистическая трактовка**

В предлагаемой статье на материале поэтического сборника С. Сапеляка «Кричі часу» охарактеризованы особенности функционирования сакральных интертекстов в художественной речи поэта. Органическим и активно употребляемым элементом исследуемых произведений являются интертекстовые элементы религиозного содержания, которые актуализируются с помощью таких приемов, как цитирование, текстовая аппликация, текстовая аллюзия, парафраз, творческое подражание, вербализируемых с помощью цитат, описательных конструкций, авторских текстовых сообщений. Межтекстовое взаимодействие анализированных произведений и текстов религиозного характера происходит благодаря их взаимообусловленной связи и выражается на уровне собственно интертекстуальности, паратекстуальности, метатекстуальности.

Ключевые слова: интертекст, собственно интертекстуальность, паратекстуальность, метатекстуальность, цитирование, текстовая аппликация, текстовая аллюзия, парафраз, творческое подражание.

Olesya Telezhkina

**Dialogue of Stephen Sapelyak's poetry and texts of religious content:
linguostylistic interpreting**

The article deals with the functional peculiarities of the sacred poetic intertexts in the poetic language world of St. Sapelyak on the material of his poetry collection "Cry of Time". Intertextual elements of the religious content are an organic and actively-used component of the studied poetical works. They are actualized via such methods as quoting, text application, text allusions, paraphrases, creative imitation that are realized by means of quotations, narrative structures, author's text messages. Intertextual interaction of the analyzed poetic works and religious texts is due to their interdependent connection, and it is expressed via intertextuality, paratextuality, and metatextuality.

Key words: intertext, actual intertextuality, paratextuality, metatextuality, quoting, text application text, text allusion, paraphrasis, creative imitation.

У сучасній лінгвістичній науці останнім часом дедалі більшої актуальності набуває проблема представленості «чужого тексту» в тому чи тому творі. Такі «чужотекстові» (інтертекстові) вкраплення мають різні джерела виникнення, одним із яких є сакральні тексти. Особливості інтерпретації інтертекстових елементів біблійного походження в різножанрових творах висвітлені в наукових розвідках таких вітчизняних мовознавців, як А. Берестова (проза В. Базіва) [1], С. Богдан (епістолярій Лесі Українки) [3], Т. Кальченко (поезія І. Римарука та В. Герасим'юка) [4], Ж. Колоїз (проза В. Шкляра) [6], Т. Космеда (щоденники Т. Шевченка, публіцистика І. Франка) [7; 8], Н. Піддубна (українські проповіді) [10], М. Скаб (щоденники Олеся Гончара) [14], Г. Сюта (українська поезія ХХ століття) [15] та ін. Незважаючи на неабияку зацікавленість дослідників питанням репрезентації релігійного тексту в текстах української поезії, дотепер не були детально розглянуті й проаналізовані особливості функціонування названих мовних одиниць у поетичному доробку Степана Сапеляка, що вирізняється «унікальним глибинним зв'язком зі Святим Письмом» [12, с. 148]. Це й актуалізує необхідність лінгвостилістичного вивчення інтертекстових елементів у художньому мовопросторі поета, який «повсякчас відчував над своєю долею “Господню длань”» [11, с. 445].

Мета розвідки – на матеріалі поетичної збірки Степана Сапеляка «Кричі часу» схарактеризувати особливості функціонування сакральних інтертекстів у поетичному мовосвіті митця. Для досягнення окресленої мети необхідно виконати такі завдання: визначити типи міжтекстової взаємодії досліджуваних творів, з'ясувати прийоми інтертекстуальності й мовні засоби їх утілення в аналізованих поетичних текстах. Окреслені завдання зумовили вибір методів дослідження: спостереження, опис, контекстуальний і стилістичний аналіз.

Зважаючи на те, що «інтертекстуальний діалог» (термін У. Еко) прийнято розглядати з двох позицій – позиції автора й позиції читача, – у своїй роботі інтертекстуальність розглядаємо як свідому авторську інтертекстуальність.

Такий вибір напряму дослідження обумовлений особливостями художнього тексту, що «як система упорядкованих знаків несе інформацію про світ, яка співвідноситься з попередньою художньою свідомістю індивіда як члена певного лінгвокультурного середовища з відповідною сукупністю певних обов'язкових знань, якими володіють усі, хто перебуває в цьому середовищі й послуговується однією мовою, має відповідну когнітивну базу» [9, с. 84]. Адже тільки свідомо увівши у свій твір «чужий текст», митець активізує когнітивну базу, через яку актуалізується інтертекстуальність його художнього твору.

У створенні інтертекстуальних зв'язків «активну участь беруть прецедентні тексти, передумовою інтертекстуального потенціалу яких є наявність у них конотації як семантичної асоціації, як додаткового елемента смислу мовної одиниці» [17, с. 8]. Уважаємо за правомірне фрагменти сакральних текстів (не лише Біблії), ужиті в поетичних творах С. Сапеляка, віднести до прецедентних, оскільки вони добре відомі переважній більшості представників української національної лінгвокультурної спільноти, упізнаються без додаткових коментарів і часто використовуються в комунікації.

У визначенні типів міжтекстової взаємодії віршованих творів С. Сапеляка і сакральних текстів із урахуванням усіх прозорих і прихованих відношень між ними спираємося на класифікацію інтертекстових зв'язків, розроблену Н. Фатєєвою: власне інтертекстуальність, паратекстуальність, метатекстуальність, гіпертекстуальність, архітекстуальність [16, с. 122–150].

Результати аналізу дібраного фактичного матеріалу засвідчили, що з урахуванням усіх прозорих і прихованих відношень між досліджуваними текстами, виділяються такі типи інтертекстуальності:

– власне інтертекстуальність, що утворює конструкції «текст у тексті», актуалізується такими прийомами інтертекстуальності:

а) цитування, що втілюється через точну цитату з атрибуцією, як-от на початку «Епілогу з апокаліпсисним»:

*А ночі вже більше не буде і не буде
потреби в світлі світильника, ані в світлі*

сонця, бо освітлює їх Господь, Бог.

Об'явлення св. Івана Богослова, 22.5 [13, с. 100];

б) текстова аплікація, що реалізується за допомогою дослівно переданої неатрибутованої цитати: <...>

але насправді

«НА ПОЧАТКУ БОГ

СТВОРИВ НЕБО ТА ЗЕМЛЮ» (1М. 1.1 – О. Т.)

і нас ще не було

і Дня ще не було [13, с. 14];

в) текстова алюзія, що полягає в запозиченні певних елементів претексту, за якими відбувається його впізнавання в тексті-реципієнті; мовними засобами реалізації такого інтертекстуального прийому є

• точкові дослівні вкраплення:

І час тече і затіка по нім мазут...

А ще літа. Ті літонька у хрестик.

Те збіжжя в п'ять хлібин, що їх ще довезуть... <...>

Ті п'ять хлібин Його. Оті сліди життя [13, с. 66]; тут поет відсилає свого читача до євангельської оповіді про насичення Ісусом п'яти тисяч люду п'ятьма хлібами (Ів. 6:9–14), ніби нагадуючи, що спасіння і порятунок є. І цей порятунок у вірі в Бога;

• вказівки на значущі фрагменти сакральних текстів із їх неповним називанням, як-от:

Нагірна святине. Єдиносте мук... [13, с. 60] – покликанням на Нагірну проповідь (Мт. 5–7), якою Син Божий запроваджує суворі етичні принципи, що повсюдно порушуються в сучасній для поета дійсності, митець намагається повернути читачів до першоджерела моральних законів;

Усе мовчить. І час, немов скипіла ртуть.

Все затіглось вапном в рубець стоглавий.

*І, ані руш. Всіх сушить **Кайнова** лють*

На все, що суще. Істе й нелукаве [13, с. 66] – прецедентне релігійне ім'я *Каїн* є символом заздрісної людини, а також виступає синонімом до слів «злочинець», «убивця» [4] і його уведенням у текст вірша поет не лише образно змальовує описувану в творі ситуацію, а й застерігає від можливого розгортання подій, як то було в четвертому розділі Книги Буття;

- описові конструкції, в яких безпомилково розпізнається той чи той епізод Біблійного тексту:

скільки крові

в роз'ятренім місяці [13, с. 14] – апелюючи до старозаповітної оповіді про вбивство Каїном Авеля (1М. 4), митець нагадує, що проблема братовбивства не зникла з часів створення світу: вона так само є і в ХХ столітті, коли брат вбиває брата за визнання і схвалення «новітнім богом» – радянською владою, і в контексті підміни понять сприймається більш гостро;

Це попіл? Ні. Це сніг?.. Це людоЮДИ! [13, с. 47] – авторський новотвір і графічне виділення імені біблійного зрадника є прямим нагадування на одвічність ще одного гріха людства – зради;

– паратекстуальність, що втілюється за допомогою:

а) сегментних (*І день був шостий...* [13, с. 65]) і точкових (*Нагірне слово* [13, с. 23]; *Акафіст до ікони Пресвятої Богородиці з іконостаса Св. Покрови в Харкові* [13, с. 29]) цитат у заголовках, через які адресат готується сприймати й розуміти інформацію, запропоновану у творі;

б) епіграфів, як-от до третьої частини «Розмислу спокутника»: *Чашу спасення прийму і ім'я Господнє призову...* (Пс. 115:4) [13, с. 56], де рядки з Книги Псалмів на глибинному рівні кодують смисл твору: ліричний герой повернувся до життя тільки завдяки вірі, бо знав, що віра – основа життя, завдяки вірі він «воскрес» із табірнього руйновища, як воскрес свого часу Ісус Христос; або до вірша «І день був шостий...», де слова з Книги Буття *Тож сказав Бог: «Сотворімо людину на наш образ і нашу подобу»* (1М. 1:26 – О. Т.) [13, с. 65] виступають «смисловим ключем» (за В. Шкловським) твору, який поет присвятив конкретній людині – мистецтвознавцю Василеві Отковичу – й

вибудовує його лінію життя; підтвердження такої думки знаходимо в останніх рядках:

*Господь благословив твою подобу й час,
Нарікиши Василем... І день був шостий...* [13, с. 66];

– метатекстуальність, ілюстрацією якої є творче наслідування:

а) тексту молитви «Символ віри», що відтворюється у вірші «Голос віри»:

*вірую
від зіроньки до зіроньки
кров людська – не водиця
вірую
від стогону до стогону
рука вража поборена <...>
сохрани м'я Боже
Сине Господень
і спошли душі моїй*

СІМ ДАРІВ СВЯТОГО ДУХА

ВО ТРІЄ ВІРУЮ

АЛЛУЯ [13, с. 27–28] – авторський текст створений не лише з дотриманням форми молитви, але й із використанням окремих лексичних елементів (вірую, сохрани, Син Господній та ін.);

б) тексту Книги Буття: митець вибудовує вірш «*Сім днів творення граду невольничого УРАЛЛАґу*» [13, с. 14] на зразок старозаповітної оповіді про створення світу (1:1–31; 2:1–3): проведена поетом паралель емоційно насичена й болісно-разюча: Бог створив світ для життя, а табір був створений на смерть, особливу гіркоту автор передає в останніх рядках, поєднуючи непоєднуване:

тут буде світле майбутнє

ГРАД НАШ УРАЛЛАґ

і завила вівчарка хвилі тієї [13, с. 15], а, як відомо, собаки виють тільки до мерця.

У більшості поетичних творів С. Сапеляка спостерігається нанизання прецедентних одиниць різного характеру. Одним із зразків того, наскільки органічно поєднуються між собою і вплітаються в тканину авторського твору різні інтертекстові елементи, є вірш «А коли просвітилося серце»:

*А коли просвітилося серце **МЕЧЕМ ЙОГО**, – парафраз «меч духовний, який є Слово Боже» (Еф. 6:17)*

*то обіт дав, пером писаний: «**Вірую, Отче**». – відсилання до молитви «Символ віри»*

*А коли в **ЧЕТВЕР ЖИВНИЙ Юді** невірний був, – покликання на біблійну оповідь про зраду Ісуса (Мт. 26:46–49; Мк. 14:42–46; Лк. 22:46–49), яку Юда вчинив після Тайної вечері (Мт. 26:17–30; Мк. 14:12–25; Лк. 22:7–30)*

то обіту не давав, бо сказано:

«Впадь і поклонися мені, а все дам тобі».

*А коли на **ГОРУ ЙОГО** йшов, то волі поклонився, – згадуючи Голгофу (Мт. 27:33 – 34; Мр. 15:22; Лк. 23:33; Ів. 19:17), поет проводить паралель: Ісус пішов на Голгофу, щоб дати людям спасіння, поетова ж Голгофа – УРАЛЛАГ, де він страждав за волю рідного народу*

невольником вже будучи,

і дух офірував, і слабим служив.

А коли голодним був, то в заповіді

*пробував «**НЕ ЗРАДЬ**» і гордим не був; – варіація на тему заповідей Божих (використання дієслова у формі наказового способу за аналогією до «Не вбивай!») і заперечення гріховних пристрастей (перший із восьми смертних гріхів – гординя)*

<...>

А коли в плачах перебував,

коли у зітханнях і ранах млів

і голосом, коли стогнав,

то Кайном не був, – поет вкотре підкреслює чистоту своїх думок і правдивість своїх дій, освячених ідеями Святого Письма, і заперечує будь-яке відхилення від морально-етичних законів у ньому закарбованих

а в Треносі перебував... [13, с. 13]

Викладене дозволяє зробити такий висновок. Органічним й активно вживаним елементом віршових творів С. Сапеляка, уміщених у поетичній збірці «Кричі часу», є сакральні інтертексти, які найбільш часто актуалізуються за допомогою таких прийомів, як цитування, текстова аплікація, текстова алюзія, парафраз, творче наслідування, що вербалізуються за допомогою атрибутованих і неатрибутованих повних, сегментних чи точкових цитат, описових конструкцій, текстових авторських повідомлень. Міжтекстова взаємодія досліджуваних поетичних творів і текстів релігійного характеру відбувається завдяки їхньому взаємозумовленому зв'язку й виражається на рівні власне інтертекстуальності, паратекстуальності, метатекстуальності.

Продовження розпочатого дослідження вбачаємо у вивченні функцій сакральних інтертекстових елементів, що функціонують як активна одиниця поетичних творів С. Сапеляка.

Література

1. Берестова А. А. Типи прецедентних релігійних інтертекстем у романі Василя Базіва «Хрест» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: dSPACE.ukrfa.kharkov.ua/.../9139/.../Berestova_Tyru.pdf
2. Біблія, або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту: переклад з давньоєврейської та грецької. – К.: Українське біблійне товариство, 1991. – Старий Заповіт. 959 с.; Новий Заповіт. 296 с.
3. Богдан С. Святе Письмо як інтекст в епістолярних текстах Лесі Українки / С. Богдан // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 659: Романо-слов'янський дискурс. – Чернівці: ЧНУ, 2013. – С. 23 – 27.
4. Кальченко Т. Ю. Функціонально-семантичні особливості прецедентних феноменів у поетичних текстах І. Римарука і В. Герасим'юка: дис. ... канд.

філол. наук: 10.02.01 «Українська мова» / Кальченко Тетяна Юріївна. – Х., 2014. – 217 с.

5. Коваль А. П. Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові [Електронний ресурс] / А. П. Коваль. — К.: Либідь, 2001. — 312 с. — Режим доступу: <http://www.True.Cristianity.Info>.

6. Колоїз Ж. Біблійна алюзія як засіб вираження авторської інтенції в романі В. Шкляра «Залишенець. Чорний ворон» / Ж. Колоїз // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 659: Романо-слов'янський дискурс. – Чернівці: ЧНУ, 2013. – С. 3 – 9.

7. Космеда Т. Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу: [монографія] / Т. Космеда. – Дрогобич: Коло, 2012. – 372 с.

8. Космеда Т. Комунікативна компетенція Івана Франка: міжкультурні, інтерперсональні, риторичні виміри: [монографія] / Т. Космеда. – Львів: ПАІС, 2006. – 328 с.

9. Переломова О. С. Лінгвістичний аспект дослідження інтертекстуальності художнього тексту / О. С. Переломова // Філологічні трактати. – 2009. – № 1. – С. 83 – 89.

10. Піддубна Н. Прецедентні оніми як інтердискурсивний елемент сучасної української проповіді / Н. Піддубна // Волинь філологічна: текст і контекст. Лінгвістика ХХІ ст.: стан і перспективи: [зб. наук. пр.]. – Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2013. – Вип. 15. – С. 248 – 256.

11. Райбедюк Г. Б. Релігійний код художньої творчості Степана Сапеляка / Г. Б. Райбедюк // Райбедюк Г. Б. Вивчення творчості українських поетів-дисидентів: [навчально-методичний посібник]. – Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2012. – С. 444 – 484.

12. Райбедюк Г. Б. Суб'єктна сфера лірики українських поетів-дисидентів / Г. Б. Райбедюк // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. – 2013. – Випуск 1 (29). – С. 147 – 151.

13. Сапеляк С. Кричі часу: [поезія] / С. Сапеляк. – Х.: ФОП Кудлай В. В., 2011. – 112 с.

14. Скаб М. Біблійні алюзії в щоденниках Олесья Гончара / М. Скаб // Волинь філологічна: текст і контекст. Лінгвістика ХХІ ст.: стан і перспективи: [зб. наук. пр.]. – Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2013. – Вип. 15. – С. 302 – 312.

15. Сюта Г. Типологія і функції біблійних цитат в українській поетичній мові ХХ ст. / Г. Сюта // Українська мова. – 2013. – № 4. – С. 82 – 92.

16. Фатеева Н. А. Интертекст в мире текстов. Контрапункт интертекстуальности [монографія] / Н. А. Фатеева. – М.: КомКнига, 2006. – 280 с.

17. Чорновол-Ткаченко Р. С. Прецедентний текст як основа лінгвостилістичної реалізації категорії інтертекстуальності (на матеріалі казок Льюїса Керрола): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Р. С. Чорновол-Ткаченко. – Х., 2007. – 19 с.